

ERZURUM HALK OZANLARININ BAĞLAMA ÖĞRENME SÜREÇLERİ VE BAĞLAMA SESLENDİRME BİÇİMLERİNE YÖNELİK İNCELEME*

Murat Kâmil İNANICI
Atatürk Üniversitesi, Türkiye
muratkamiliananici@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0908-9668>

Taner ÇALMAŞUR
Atatürk Üniversitesi, Türkiye
taner.calmasir@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6717-0181>

<i>Atıf</i>	İnanıcı, M. K. ve Çalmasıur, T. (2021). ERZURUM HALK OZANLARININ BAĞLAMA ÖĞRENME SÜREÇLERİ VE BAĞLAMA SESLENDİRME BİÇİMLERİNE YÖNELİK İNCELEME. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 11 (4), 1376-1387.
-------------	--

ÖZ

Bu araştırma âşıklık geleneğini sürdüren Erzurum halk ozanlarının bağlama öğrenme süreçlerini ve bağlama seslendirme biçimlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Erzurum âşıklık geleneğini günümüzde sürdüren ve Erzurum’da yaşayan halk ozanları oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak, çalışma grubunun demografik bilgilerine ilişkin “kişisel bilgi formu” ve “Âşıkların bağlama öğrenme ve bağlamayı seslendirme biçimleri”ni ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma verileri betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Âşıklardan elde edilen veriler “Âşıklığı Öğrenme Süreci”, “Âşıklıkta Kendini Geliştirme Süreci”, “Âşıkların Bağlama Seslendirme Biçimleri” ve “Âşıklık Sürecinde Yaşanan Zorluklar” olmak üzere dört temada ele alınarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda âşıkların; bağlamayı diğer âşıkları ve sanatçıları izleme-dinleme yoluyla ve ustasının gösterip yaptırması yoluyla öğrendikleri, bağlama çalmayı geliştirmeye yönelik istekliliklerinin olduğu, bunu gerçekleştirmek için sürekli tekrar yaptıkları, iyi çalanları dinledikleri, mızrap ve süslemeye yönelik çalışmalar yaptıkları belirlenmiştir. Âşıklar bağlamada akort olarak genellikle bozuk düzen ve bağlama düzeni akortlarını kullandıklarını buna gerekçe olarak ise parmak, kol ve beden rahatlığı, bağlamada istenilen sesi elde etme ve alışkanlık gibi görüşler belirttikleri görülmüştür. Âşıkların genel olarak âşıklık sürecinde zorluk yaşadıklarını bildirdikleri ve bu zorlukların teknik, mesleki ve motivasyonel zorluklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Gelenek, Âşıklık Geleneği, Âşık, Halk Ozanı, Bağlama Öğrenimi.*

*Bu çalışma 12-14 Aralık 2019 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen “Uluslararası Sanat Kongresi I” isimli kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur

THE FOLK POETS OF ERZURUM REVIEW OF BAGLAMA LEARNING PROCESSES AND BAGLAMA VOICE FORMATS

ABSTRACT

This research was carried out in order to determine the baglama learning processes and the vocalization styles of Erzurum folk poets who continue the tradition of minstrelsy. Qualitative research method was used in the research. The study group of the research consists of folk poets living in Erzurum who continue the tradition of Erzurum minstrel tradition today. As a data collection tool in the study, the "personal information form" related to the demographic information of the study group and the interview form prepared to reveal the "how the minstrels learn baglama and vocalize baglama" were used. Research data were analyzed by descriptive analysis technique. The data obtained from the minstrels were examined in four themes: "The Process of Learning Minstrelsy", "The Process of Self-Development in Minstrel", "Baglama Vocalization Styles of Minstrels" and "Challenges in the Minstrelsy Process". As a result of the research, the minstrels; It was determined that they learned the baglama by watching and listening to the other minstrels and artists, and by having their master show it and have it done, they had a willingness to improve playing the baglama, they constantly repeated it, they listened to those who played it well, and they worked on plectrum and ornamentation. It has been seen that the minstrels generally use as tunings a broken order and baglama order, and they give opinions such as finger, arm and body comfort, obtaining the desired sound in baglama and habit. It was concluded that the minstrels reported that they had difficulties in the minstrel process in general and that these difficulties were technical, professional and motivational difficulties.

Keywords: *Tradition, Minstrel Tradition, Minstrel, Bard, Baglama Learning.*

GİRİŞ

Âşıklık geleneği, Türk toplum ve sanat tarihi geleneği içerisinde müzik ve şiirin birleşimiyle oluşan bir halk sanatıdır. Âşıklık ve geleneğin sözlük anlamlarına ayrı ayrı bakıldığında gelenek; "bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar" (TDK, 1989: 831); Âşıklık ise, "sözlü şiir geleneğine bağlı olarak düzüp koştuğu şiirlerini saz eşliğinde söyleyen halk şairi" (Özbek, 2014: 16) olarak tanımlanmaktadır. Reinhard (1977: 291), Türkiye ve yurt dışında Türk halk kültürü ile ilgisi olan hemen herkesin âşık'ın kim olduğunu bildiğini ancak yine de âşıkları diğer halk sanatçılarından net bir şekilde ayırt etmenin zorluğundan bahsetmektedir. Âşıkların kim oldukları, tarihsel kökleri, nasıl yetiştikleri, toplumsal yapı içerisindeki işlevleri, sanatsal faaliyetleri içerisinde kullandıkları çalgı, geleneksel müziğin oluşumundaki katkıları ve ürettikleri sanat ürünlerinin eğitim açısından nasıl değerlendirildiği gibi konuları araştırmak bu topluluğu tanıma açısından önemli bilgiler sağlayabilir. Alan yazın incelendiğinde âşıklıkla ilgili bilgilerin "âşıklık geleneği" ya da "âşık edebiyatı" başlıkları altında yer aldığı görülmektedir. Türklerin tarihi kadar eskiye dayanan Âşık edebiyatı günümüze kadar varlığını koruyarak gelmiş olan köklü bir gelenektir (Yılmaz, 2006: 1). Edebiyat tarihçileri tarafından İslamiyet öncesi ve sonrası olarak ayrılarak incelenen Türk edebiyatında Türklerin din değiştirmesi önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Çopuroğlu, 1998: 3). Bilindiği üzere Türklerin ilk dini inanışları "Şamanizm"dir. Şamanist inanışın yaygın olduğu toplumlarda dini kimliği olan kişiler duygu ve düşüncelerini estetik ve yol gösterici bir içerikle bütünleşmiş olan müzik yoluyla iletmeye çalışmışlardır (Bahşi, 1997: 5). Kam, bahşi, ozan, âşık çizgisinde olan ve din adamlığının yanı sıra hekimlik ve sanatçılık gibi diğer görevleri de yerine getiren bu kişiler toplum tarafından saygın görülmüşlerdir (Edis, 2013; Karakoç, 2006; Köprülü, 1989). Kökleri İslamiyet öncesine döneme kadar uzanan âşıklık geleneği Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra da varlığını devam ettirmiştir (Arı, 2013: 130). Din dışı konulardaki doğaçlama şiirlerini saz eşliğinde söyleyen halk şairlerine 17. yüzyıldan itibaren âşık ismi verilmiştir (Albayrak, 1991; Başkaya, 2018). Âşık edebiyatına yönelik ilk bilgiler 1000 ile 1700 yılları arasını kapsayan ve yazmalar dönemi diye anılan döneme ait kaynaklarda görülmektedir (Demir, 2018: 5). Dîvân-u Lugâti't Türk, Dede Korkut Kitabı, Kutadgu Bilig, Keşfü'z-

Zünûn ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi kaynakların yanı sıra cönkler de âşık edebiyatının önemli kaynakları arasında yer almaktadır (Oğuz vd, 2016). Âşıklık geleneğinin tarihsel gelişim sürecinin âşıklık olgusunun selefleri aracılığıyla incelendiğinde kam, bahşı, ozan, âşık çizgisi boyunca gelen tarihi sanatsal evrim net bir şekilde görülecektir (Karakoç, 2006: 6). Âşıklık geleneğinin, tarihsel süreç içerisindeki gelişim evrelerinin başlangıcından günümüze kadar “kam, bahşı, ozan, âşık” şeklinde olduğu başta Köprülü (1989) olmak üzere birçok araştırmacı tarafından da kabul edildiği görülmektedir (Albayrak, 1991; Arı, 2013; Azar, 2007; Başkaya, 2018; Günay, 1993; Günaydın, 1998; Karakoç, 2006; Kayapınar, 2019; Özinan, 2019; Yalçın, 2018). Bu tarihsel süreç Seyidoğlu (2002: 135) tarafından şu şekilde özetlenmektedir; “eski çağlardan başlayarak on yedinci yüzyıla kadar gelen görkemli ve karışık yolun sonunda sanat dünyasındaki Ozan-Âşık geçidi tamamlanmış ve “Hak aşığı” ya da “Âşık” ismi toplum tarafından kabul görmüştür”. Reinhard (1977: 292), âşıkların kim olduklarını açıklarken onları saz şairleri ve ozanlar ile özdeşleştirmenin tamamen doğru bir yaklaşım olduğunu, bu halk sanatçılarının saz ile kendilerine eşlik eden, kendi şiirlerinin yanı sıra başkalarının şiirlerini de okuyan yarı profesyonel şarkıcılar olarak açıklamaktadır. Âşıklık ile ilgili yapılan diğer tanımlamalarda da benzer şekilde âşıkların usta-çırak ilişkisi içinde yetişerek yazdığı şiirleri saz eşliğinde doğaçlama olarak söyleyen ve bir edebiyat geleneği oluşturan şairler olarak tanımlandıkları görülmektedir (Artun, 2008; Özarslan, 2001; Özbek, 2014). Âşıklar tarihsel öncüllerinde olduğu gibi sosyal işlevleri olan ve onları yerine getiren halk sanatçılarıdır. Yaşadıkları her çağda toplumun ekonomik, siyasi, doğal, toplumsal ve kültürel yaşantılarına karşı duyarlılık göstermiş olan âşıklar, toplumun duygu ve düşüncelerine halkın öz dilini kullanarak sade bir sanatsal anlatımla tercüman olmuştur (Benli, 2016; Heziyeva, 2010; Karakoç, 2018). Âşıklar, eğitimlerinin ilk dönemi sayılan çıraklık döneminden başlayarak toplumun deneyimleyerek elde ettiği insan, doğa ve yurt sevgisi, haklıdan yana olma, doğruyu söyleme gibi bilgi ve kavramları ustalarından alarak günümüze taşımakta ve kuşaklar arası kültür aktarımını gerçekleştirmede önemli görevler üstlenmişlerdir. Âşıkların, toplumsal değerlerin korunması ve aktarılması konularındaki işlevsel özelliklerinin yanı sıra halk edebiyatı ve halk müziğinin de yaşatılmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında çok önemli rolü olan sanatçılar oldukları bilinmektedir. Müzik ve onun aracı olan bağlama âşıkların şiir söylemesinde en büyük yardımcılarıdır (Tüfekçi, 1983: 328). Anadolu âşıklık geleneğinde bağlamanın önemi âşıkların saz aşığı olarak isimlendirilmesiyle somutluk kazanmaktadır. Bilindiği üzere bağlama Anadolu’da saz ismi ile eş anlamda kullanılmaktadır. Âşık ile bağlama bütünleşmiş ve saz âşığın sembolü olmuştur (Artun, 2005; Sakaoglu, 1992). Türk tarihinin en eski devrelerine kadar uzanan “ozan-baksı” geleneğinin bir devamı olan âşık edebiyatı ile ilgili çalışmalar ancak folklorun Türkiye’de bir bilim dalı olarak kabul edilmesiyle birlikte yoğunluk kazanmıştır (Heziyeva, 2010: 85). Alan yazın incelendiğinde Âşıklık geleneğinde önemli bir yere sahip olan bağlamanın âşıklar tarafından öğrenme süreçlerine ve bağlama seslendirme biçimlerine yönelik çalışmaların ise yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, âşıklık geleneği içerisinde çok önemli bir işleve sahip olan bağlamanın öğrenimi ve seslendirme biçimlerine yönelik âşıklıkların görüşlerinin ne olduğu konusunun yeterli düzeyde değerlendirilmemiş olması bu çalışmanın problem durumunu oluşturmaktadır.

Bu araştırma, toplumsal değerlerin korunup gelecek kuşaklara aktarılmasındaki işlevlerinin yanı sıra geleneksel müzik üretici ve taşıyıcı rollerini de başarı ile yerine getirmiş olan âşıkların bu süreçteki en büyük yardımcısı olan bağlamayı nasıl öğrendikleri, bağlama öğrenme sürecinde karşılaştıkları sorunların neler olduğu ve bağlama seslendirme biçimlerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar görüşme, gözlem ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında bütüncül ve gerçekçi bir şekilde ortaya konulmaya çalışıldığı araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada Erzurum halk ozanlarının bağlama ve bağlama seslendirmeye ilişkin

görüşlerini belirlemek için nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip bireyler, olaylar, durumlar veya nesnelere oluşturulmasıdır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009). Bu araştırmada çalışma grubunun seçiminde belirlenen temel ölçüt, Erzurum âşıklık geleneği içerisinde yetişmiş halk ozanlarının seçilmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu 2020 yılında Erzurum İlinde Âşıklık geleneğini aktif olarak sürdüren 7 halk ozanı oluşturmuştur. Çalışma grubunu oluşturan âşıkların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler şu şekildedir: Âşıkların yaş ortalamalarının 51-55 arası (f=1), 56-60 arası (f=3), 61-65 arası (f=1), 66-70 arası (f=1), 85-90 (f=1); mesleki deneyim sürelerinin 16-20 yıl (f=1), 31-35 yıl (f=1), 36-40 yıl (f=1), 41-45 yıl (f=1), 46-50 yıl (f=2) ve 76-80 yıl (f=1); bağlama çalma yıllarının 31-35 yıl (f=1), 36-40 yıl (f=1), 41-45 yıl (f=2), 46-50 yıl (f=2), 66-70 yıl (f=1) ve âşıklık dışındaki mesleklerinin işçi (f=3), Sıvacı (f=1), iş makinası operatörü (f=1), Marangoz (f=1) olduğu 1 aşığın ise görme engelli olduğu için halk ozanlığı haricinde bir meslek yapmadığı tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan âşıkların bağlama öğrenme süreçleri ve bağlama seslendirme biçimlerine yönelik görüşlerini belirleyebilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılandırılmış görüşmeler kadar katı, yapılandırılmamış görüşmeler kadar da esnek olmayan; bu iki uç arasında yapılan görüşmelerdir (Karasar, 2009). Görüşme formunun hazırlanma sürecinde iç geçerliği sağlamak için alan yazın incelenerek bir soru havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan soruların yansız, açık, anlaşılır, kaynak kişinin verebileceği veriler içermesine ve çok boyutlu olmamasına, alternatif soru ve sondalar içermesine dikkat edilmiştir (Karasar, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Soru havuzundaki soruların araştırmanın amacına uygunluğu halk müziği ve bağlama eğitimi alanında görev yapan üç akademisyenden uzman görüşü alınarak yeniden düzenlenmiştir. Son aşamada görüşme formu çalışma grubu dışında bulunan ve âşıklık geleneğinde yetişmiş iki halk ozanına uygulanarak pilot görüşmeler yapılmıştır. Pilot görüşmeler sonunda bazı soruların sıralaması değiştirilmiş, amaca hizmet etmeyen bazı sorular ise çıkarılarak görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri gönüllülük esasına göre belirlenen 7 âşıkla yüz yüze ve bireysel görüşülerek elde edilmiştir. Görüşmeler araştırmacılar ve âşıkların belirledikleri gün ve saatte gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme ortalama 25 dakika sürmüştür. Görüşmeler katılımcılardan izin alınarak yazıya alınmış ve görüşmelerin gizli kalacağına yönelik katılımcılara güvence verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri betimsel analiz tekniğine göre analiz edilmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı, görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla sık sık doğrudan alıntılarının kullanıldığı ve elde edilen sonuçların neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde yorumlandığı analiz tekniğidir. Betimsel analizde veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre veya görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak sunulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmadan elde edilen veriler görüşme sürecinde kullanılan soruların ortaya koyduğu temalara göre düzenlenerek bir çerçeve oluşturularak bir araya getirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Verilerin analiz sürecinde çalışma grubunu oluşturan halk ozanlarına A1, A2, ...A7 gibi kodlar verilmiştir. Araştırmanın iç güvenilirliğini (tutarlılık) sağlamak için verilerin analizi araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılmış, analiz sonuçları karşılaştırılmış ve tutarlılığın sağlanamaması durumunda araştırma dışında bulunan üçüncü bir alan uzmanı akademisyenden görüş alınarak ortak karara varılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Araştırma bulguları âşıkların görüşmede verdiği cevaplara göre “Âşıklığı Öğrenme Süreci”, “Âşıklıkta Kendini Geliştirme Süreci”, “Âşıkların Bağlama Seslendirme Biçimleri” ve “Âşıklık Sürecinde Yaşanan Zorluklar” olmak üzere dört temada ele alınarak incelenmiştir.

1.Tema: Âşıklığı Öğrenme Süreci

Araştırmanın I. teması “Âşıklığı Öğrenme Süreci” olarak belirlenmiş ve bu tema altında âşıkların bağlama öğrenme sürecine ilişkin öğreticilerinin olma durumu ve bağlamayı öğrenme yöntemleri ele alınmıştır.

Tablo 1. Âşıkların Bağlama Öğreticilerinin Olma Durumu

Kategoriler	f
Öğreten oldu	4
Öğreten olmadı	3

Tablo 1.' e göre 4 âşığın bağlama öğrenme sürecinde öğreticilerin olduğu, 3 âşığın ise olmadığı yönünde görüş bildirdikleri görülmüştür.

Tablo 2. Âşıkların Bağlama Öğrenme Yöntemleri

Kategoriler	f
Âşıkları ve sanatçıları izleme- dinleme yoluyla	7
Ustanın gösterip yaptırması yoluyla	1

Tablo 2.'ye göre âşıkların bağlama öğrenme yöntemlerinin “Âşıkları ve sanatçıları izleme-dinleme yoluyla” (f=7) ve “Ustanın gösterip yaptırması yoluyla” (f=1) olduğu belirlenmiştir.

Örnek Açıklamalar:

İzleyerek ve dinleyerek, mahalli sanatçıları ve âşıkları çok dinledim izledim kendi kendime öğrendim (A1), Ustam gösterdi ve ben de yapmaya çalışarak öğrendim (A3), çevremdekileri ve Arif Sağ'ı dinleyerek öğrendim (A7).

2.Tema: Âşıklıkta Kendini Geliştirme Süreci

Araştırmanın II. teması “Âşıklıkta Kendini Geliştirme Süreci” olarak belirlenmiş ve bu tema altında âşıkların bağlama çalmayı geliştirme isteklilikleri ve bu durumun nedenleri, bağlama çalmayı geliştirmek yaptıkları çalışmalar ve bağlama çalmak için ayırdıkları süreye ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 3. Âşıkların Bağlama Çalmayı Geliştirmeye Yönelik İsteklilikleri ve Bu Durumun Nedenleri

Kategoriler	f	Nedenler	f
Geliştirmeyi isteme	7	Ozanlık açısından farklı konumda olabilme	2
		Farklı beğenilere hitap etme	1
		Eserleri daha iyi çalma	1
		Eserin güzelliğini ortaya çıkarabilme	1
Geliştirmeyi istememe	-		

Tablo 3. incelendiğinde âşıkların tamamının (f=7) bağlamayı şu an çaldıklarından daha iyi çalmayı istediklerini belirttikleri görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak “Ozanlık açısından farklı konumda olabilme” (f=2), “Farklı beğenilere hitap etme” (f=1), “Eserleri daha iyi çalma” (f=1) ve “Eserin güzelliğini ortaya çıkarabilme” (f=1) yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir.

Örnek Açıklamalar:

“Daha iyi eser ve melodi üreterek farklı kulaklara hitap etmek isterdim.” (A1), “Her şeyin daha iyisi istenir.” (A2, A7) “İnsanlar zirveye gitmek ister Arif Sağ gibi olmak isterdim.” (A3), “Sanatta iyi olmak için elbette isterdim.” (A4) “İyi bağlama çalsaydım ozanlık açısından daha farklı yerlerde olurdu” (A5), “Yazılan eserin güzelliğini ortaya çıkarmak için isterdim.” (A6).

Tablo 4. Âşıkların Bağlama Çalmayı Geliştirmek Yaptıkları Çalışmalar

Kategoriler	f
Sürekli tekrar yapma	3
İyi çalanları dinleme	1
Mızrap çalışması yapma	1
Süslemeye yönelik çalışma yapma	1
Çalışma yapmama	2

Tablo 4. incelendiğinde âşıkların bağlamayı şu an çaldığından daha iyi çalmaya yönelik çalışmalarının “Sürekli tekrar yapma” (f=3), “İyi çalanları dinleme” (f=1), “Mızrap çalışması yapma” (f=1) ve “Süslemeye yönelik çalışma yapma” (f=1) şeklinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, âşıkların bir kısmının bağlamayı şu an çaldığından daha iyi çalmaya yönelik çalışma yapmadıkları (f=2) görülmektedir.

Örnek Açıklamalar:

“Başka iyi çalanları dinliyorum” (A1), “Süslemeye yönelik çalışma yapıyorum.” (A4), “Herhangi bir çalışma yapmıyorum. Bir kurs olsa çalışırım.” (A5).

Tablo 5. Âşıkların Bağlama Çalmak İçin Ayırdıkları Süre

Kategoriler	f
Program öncesi kısa hazırlık	2
Günlük 2 saat	1
Günlük 15 dakika	1
İki günde bir 1,5 saat	1
Haftada 2 saat	1
Haftada 1 saat	1

Tablo 5. incelendiğinde âşıkların bağlama çalmak için ayırdıkları sürenin “Program öncesi kısa hazırlık” (f=2), “Günlük 2 saat” (f=1), “günlük 15 dakika” (f=1), “İki günde bir 1,5 saat” (f=1), “Haftada 2 saat” (f=1), ve “Haftada 1 saat” (f=1) olduğu görülmektedir.

Örnek Açıklamalar

“Her gün çalmıyorum. Haftada belki bir gün 1 saat kadar çalabiliyorum.” (A1), “Program için hazırlık yaptığım oluyor.” (A7).

3.Tema: Âşıkların Bağlama Seslendirme Biçimleri

Araştırmanın III. teması “Âşıkların Bağlama Seslendirme Biçimleri” olarak belirlenmiş ve bu tema altında bağlamanın âşıklık sanatındaki işlevi, âşıkların bağlamada kullandıkları akort düzenleri, akort düzenleri ve karar perdelerini tercih etme nedenleri, tezene tekniği kullanma durumları ve bireysel olarak geliştirdikleri tezene teknikleri ele alınmıştır.

Tablo 6. Bağlamanın Âşıklık Geleneğindeki İşlevi

Kategoriler	f
Atışma esnasında sözü düşünme ve hazırlanmaya yardımcı olma	4
Eser okuma ve tona girmede bir araç olma	3
Âşığın yoldaşı ve yardımcısı olma	2
Âşıklık sanatı için tamamlayıcı bir unsur olma	1
Müziği üretmek için ilham kaynağı olma	1
Şiiri sunmada olumlu etki yaratma	1

Tablo 6. incelendiğinde âşıkların bağlamanın âşıklık geleneğindeki işlevi hakkında “Atışma esnasında sözü düşünme ve hazırlanmaya yardımcı olma” (f=4), “Eser okuma ve tona girmede bir araç olma” (f=3), “Âşığın yoldaşı ve yardımcısı olma” (f=2), “Âşıklık sanatı için tamamlayıcı bir unsur olma” (f=1), “Müziği üretmek için ilham kaynağı olma” (f=1) ve “Şiiri sunmada olumlu etki yaratma” (f=1) yönünde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Örnek Açıklamalar:

“Şiirsiz melodi eksik kalacağı gibi melodisiz şiirler de eksik kalır. Bu yüzden bağlama âşıklık için önemlidir. Tuzsuz yemeğin tadı olmaz”. (A1), “Saz insanı dinlendirir aşğın yoldaşdır, sazı yardımcı bir nevi silahdır.” (A6). “Atışma esnasında sözü düşünme ve hazırlanma açısından önemlidir.” (A2), “Saz bir araçtır, saz tona girme açısından önemlidir.” (A3).

Tablo 7. Âşıkların Bağlamada Kullandıkları Akort Düzenleri

Kategoriler	f
Bozuk düzen (la-re-sol)	7
Bağlama düzeni (la-re-mi)	3

Tablo 7. incelendiğinde âşıkların bağlamada kullandıkları akort düzenlerinin “Bozuk düzen (la-re-sol)” (f=7) ve “Bağlama düzeni (la-re-mi)” (f=3) olduğu görülmektedir.

Örnek Açıklamalar:

“Re karar uzun sap kullanıyorum” (A5), “Bağlama düzeni kullanıyorum.” (A7).

Tablo 8. Âşıkların Bağlamada Kullandıkları Akort Düzenleri ve Karar Perdelerini Tercih Etme Nedenleri

Kategoriler	f
Parmak, kol ve beden rahatlığı	6
Bağlamada istenilen sesi elde etme	4
Alışkanlık	2

Tablo 8. incelendiğinde âşıkların kullandıkları akort düzeni ya da karar perdesini tercih etme nedenlerini “Parmak, kol ve beden rahatlığı” (f=6), “Bağlamada istenilen sesi elde etme” (f=4) ve “Alışkanlık” (f=2) olarak açıkladıkları görülmektedir.

“İstediğim sesi elde ediyorum. Kol rahatlığı ve parmakların yetişmesi rahatlatıcı oluyor.” (A1), “Alışkanlık beden ve parmak rahatlığı.” (A7).

Tablo 9. Âşıkların Kullandıkları Tezene Teknikleri ve Bu Tezene Tekniklerinin Özelliklerini Açıklayabilme Durumları

Alt Temalar	Kategoriler	f
Kullanılan tezene teknikleri	Yıldızeli	6
	Sümmani	6
	Güzelleme (Emrah Güzellemesi)	5
	Dübeyit	3
	Keşişoğlu	3
	Bey Usulü	3
	Tekke Divanı	2
	Derbeder	1
	Bozlak	1
	Müstezat	1
Kullanılan tezene tekniklerinin özelliklerini açıklayabilme durumu	Açıklayabilirim	4
	Açıklayamam	3

Tablo 9. incelendiğinde âşıkların âşıklık geleneğinde kullandıklarını belirttikleri tezenelerin “Yıldızeli” (f=6), “Sümmani” (f=6), “Güzelleme (Emrah Güzellemesi)” (f=5), “Dübeyit” (f=3), “Keşişoğlu” (f=3), “Bey Usulü” (f=3), “Tekke Divanı” (f=2), “Derbeder” (f=1), “Bozlak (f=1) ve “Müstezat” (f=1) olduğu belirlenmiştir. Ayrıca âşıkların kullandıklarını belirttikleri tezene tekniklerinin özelliklerini açıklama durumları bakıldığında “açıklayabilirim” diyenlerin (f=4), açıklayamam diyenlerin ise (f=3) olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Âşıkların Bireysel Olarak Geliştirdikleri Tezene Teknikleri

Kategoriler	f
Geliştirdiğim tezene tekniği var	5
Geliştirdiğim tezene tekniği yok	2

Tablo 10. incelendiğinde âşıkların, âşıklık geleneği içerisinde bireysel olarak geliştirdikleri tezene tekniklerinin var olduğunu söyleyenlerin (f=5), “Geliştirdiğim tezene tekniği yok” diyenlerin ise (f=2) olduğu görülmektedir.

Örnek Açıklamalar:

“Yıldızeli mızrap tekniği benzer bir teknik yalnız ismini koymadım. (A1), “Geliştirdiğim tekniğin ismini koymadım. (A4), “Kendime ait bir tekniğim var, Mahsuni tarzı çalışıyorum, ama bunu açıklayamıyorum. (A5), “Dadaşa Sor ve Anadolu Anaları eserlerinde bir mızrap geliştirdim.” (A6).

4.Tema: Âşıklık Sürecinde Yaşanan Zorluklar

Araştırmanın IV. teması “Âşıklık Sürecinde Yaşanan Zorluklar” olarak belirlenmiş ve bu tema altında âşıkların, âşıklık sürecinde zorluk yaşama durumları, yaşadıkları zorluk türleri ve yaşadıkları teknik zorlukları gidermeye yönelik yaptıkları çalışmalar ele alınmıştır.

Tablo 11. Âşıklık Sürecinde Zorluk Yaşama Durumları

Kategoriler	f
Zorluk yaşama	5
Zorluk yaşamama	2

Tablo 11. incelendiğinde 5 aşğın âşıklık sürecinde zorluk yaşadığı, 2 aşğın ise zorluk yaşamadığı yönünde görüş bildirdiği görülmüştür.

Tablo 12. Âşıkların Yaşadıkları Zorluk Türleri

Alt Temalar	Kategoriler	f
Teknik Zorluklar	Her iki elde zorluk yaşama	5
	İlham alınan müziği bağlamaya aktarmada zorluk yaşama	4
	Mızrap tutan elde zorluk yaşama	1
Mesleki Zorluklar	Zaman yetersizliği	6
	Bedensel yorgunluk (ağır işlerde çalışma)	1
	Maddi yetersizlik	1
Motivasyonel Zorluklar	Yaşlılık	2
	Âşıklığa gereken önemin verilmemesi	1

Tablo 12. incelendiğinde âşıkların teknik zorluklar, mesleki zorluklar, motivasyonel zorluklar ve bilgi eksikliği gibi zorluklar yaşadıkları görülmüştür. Âşıkların yaşadıkları teknik zorlukların “Her iki elde zorluk yaşama” (f=5), “İlham alınan müziği bağlamaya aktarmada zorluk yaşama” (f=4) ve “Mızrap tutan elde zorluk yaşama” (f=1); mesleki zorlukların “Zaman yetersizliği” (f=6), “Bedensel yorgunluk (ağır işlerde çalışma)” (f=1) ve “Maddi yetersizlik” (f=1); motivasyonel zorlukların “Yaşlılık” (f=2) ve “Âşıklığa gereken önemin verilmemesi” (f=1) olduğu görülmüştür.

Örnek Açıklamalar:

“Yaşlılık nedeniyle sıranın artık gençlerde olduğunu düşünüyorum.” (A2), “âşıklık için gerekli önemin verilmemesinden dolayı içimden saz çalmak gelmiyor. İş makinası operatörüyüm, âşıklık karın doyurmuyor.” (A4), “Çalıştığım iş ağır olduğu için zaman bulamıyorum.”(A5).

Tablo 13. Âşıkların Yaşadıkları Teknik Zorlukları Gidermeye Yönelik Yaptıkları Çalışmalar

Kategoriler	f
Sürekli tekrar yapma	7
Bağlama icracılarından yardım alma	4
Kayıtları izleme	1
Bireysel çaba	1
Diğer âşıklardan yardım alma	1

Tablo 13. incelendiğinde âşıkların yaşadıkları teknik zorlukları gidermeye yönelik olarak “Sürekli tekrar yapma” (f=7), “Bağlama icracılarından yardım alma” (f=4), “Kayıtları izleme” (f=1), “Bireysel çaba” (f=1) ve “Diğer âşıklardan yardım alma” (f=1) gibi çalışmalar yaptıkları belirlenmiştir.

Örnek Açıklamalar:

“Görsel kayıtlardan faydalaniyorum.” (A1), “Âşık arkadaşlardan ve bağlama çalan ve nazımın geçenlerden yardım alıyorum.” (A5), “Yardım alma şansım yok, bireysel çabalarımla sorunu çözüyorum.” (A4).

SONUÇ

Âşıkların bağlama öğrenme sürecinin ne şekilde gerçekleştiği ve bağlama seslendirme biçimlerinin neleri içerdiğini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada bulgulara dayalı çıkan sonuçlar şu şekildedir:

Araştırma sonucunda âşıkların görüşlerinin “Âşıklığı Öğrenme Süreci”, “Âşıklıkta Kendini Geliştirme Süreci”, “Âşıkların Bağlama Seslendirme Biçimleri” ve “Âşıklık Sürecinde Yaşanan Zorluklar” olmak üzere dört tema altında toplandığı görülmüştür.

Görüşme yapılan âşıkların dördünün bağlama öğrenme sürecinde öğreticilerinin olduğu, üçünün ise olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bilindiği üzere âşıklık geleneğinde bağlama öğrenme süreci, şiir yazma ve atışma gibi diğer alanlarda olduğu gibi usta-çırak yöntemiyle gerçekleşmektedir (Aslan, 2007; Heziyeva, 2010; Özınan, 2019; Yalçın, 2018). Çok önceleri âşık usta öğrencisinin yetişebilmesi için elinden geleni yapar, gerekli olan kuralları ve saz düzenini öğretirdi (Eravşar, 2012). Âşıkların bağlama öğrenme sürecindeki usta-çırak ilişkisine dayalı öğrenme yaşantıları araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ancak günümüzde bağlama eğitimi daha bilimsel ve metodik olarak verilmektedir (Eravşar, 2012). Âşıklar bağlamayı âşıkları ve sanatçıları izleyerek, dinleyerek ve ustalarının gösterip yaptırması yoluyla öğrendiklerini belirtmişlerdir. Usta-çırak ilişkisi âşıkların bağlama öğrenmelerinde başlıca yöntem olmasına karşın, çırak sadece kendi ustasını örnek almaz. İcrasını beğendiği diğer usta âşıkların bilgi, tecrübe ve eserlerinden faydalanarak kendini yetiştirmeye çalışır (Aslan, 2007). Nitekim bu çalışmada da âşıkların kendi ustalarının yanı sıra diğer âşık ve sanatçıları izleyip dinleme yoluyla da bağlama öğrendikleri belirlenmiştir.

Araştırmadan elde edilene diğer bir sonuçta ise; âşıkların tamamı bağlama çalmayı geliştirme konusunda istekli olduklarını bildirdikleri görülmüştür. Âşıklar bu duruma neden olarak ozanlık açısından farklı konumda olabilme, farklı beğenilere hitap etme, eserleri daha iyi çalma ve eserin güzelliğini ortaya çıkarabilme gibi unsurların etkin olduğu yönünde görüşler belirtmişlerdir. Aslan (2007) çalışmasında âşıkların kendilerini geliştirmeleri gerektiğini, bu durumun âşıklık geleneğine olumlu etkiler yapacağını bildirmiş olup; bu tespitin, âşıkların bağlamayı daha iyi çalmaya yönelik kendilerini geliştirme konusunda istekli oluşları ile aynı doğrultuda olduğu belirlenmiştir. Nitekim çalışmada âşıkların bağlamayı şu an çaldığından daha iyi çalmaya yönelik sürekli tekrar yaptıkları, iyi çalanları dinledikleri, mızrap ve süsleme çalışması yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın âşıkların bir kısmının bağlamayı şu an çaldığından daha iyi çalmaya yönelik çalışma yapmadıkları belirlenmiştir. Çalışma yapmayan âşıkların çalışmamalarına neden olarak günlük iş yüklerinin ağır oluşu, zaman yetersizliği ve kendilerini bu konuda motive edecek ekonomik ve sosyal unsurların yeterince olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Âşıkların bağlama çalmak için ayırdıkları sürenin günlük 2 saat, günlük 15 dakika, “İki günde bir 1,5 saat, haftada 2 saat ve haftada 1 saat olarak değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bazı âşıklar ise program öncesi kısa hazırlık yaptıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma sonucunda âşıkların bağlamanın âşıklık geleneğindeki önemine oldukça vurgu yapmışlardır. Âşıklar bağlamanın âşıklık sanatındaki işlevi ile ilgili olarak atışma esnasında sözü düşünme ve hazırlanmaya yardımcı olduğunu, eser okuma ve tona girmede bir araç olduğunu, aşığın yoldaşı ve yardımcısı olduğunu, âşıklık sanatı için tamamlayıcı bir unsur olduğunu, müziği üretmek için ilham kaynağı olduğunu ve şiiri sunmada olumlu etki yarattığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Alan yazın incelendiğinde, araştırmadan elde edilen bu sonucu destekler nitelikte Eravşar'ın (2012: 33) şu açıklamayı yapmakta olduğu görülmektedir: “bağlama âşıklık geleneğinin vazgeçilmez bir çalgı aletidir. Bağlamanın bağlama/söz ustası âşıklar ve dinleyiciler açısından da farklı işlevleri olduğu tespit edilmektedir. Âşıklık geleneklerini oluşturan bütün dallardan tespit edilen örnekler, bağlamanın bu gelenekler içindeki yeri hakkında bir bakış açısı oluşturmaya yetecektir.”

Âşıkların bağlamada kullandıkları akort düzenlerinin “bozuk düzen” (la-re-sol)” ve “bağlama düzeni (la-re-mi)” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, bağlamada seslendirmede yaygın olarak kullanılan iki temel akort düzeni olan “bozuk düzeni” ve “bağlama düzeni” nin âşıklar tarafından da yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Araştırma sonucunda âşıkların yıldızeli, sümmani, güzelleme (Emrah güzellemesi), dübeyit, keşişoğlu, bey usulü, tekke divanı, derbeder, bozlak, müstezet gibi birçok farklı tezene tekniği kullandıkları ancak âşıkların önemli bir kısmının bu tezene tekniklerinin özelliklerini açıklayamayacakları yönünde görüş bildirdikleri görülmüştür. Görüşme yapılan beş âşığın geliştirdikleri tezene tekniğinin olduğu, iki âşığın ise olmadığı belirlenmiştir. Âşıkların kullandıklarını belirttikleri tezene tekniklerinin özelliklerinin tespiti ve bu tekniklerin bağlama eğitimi kapsamında değerlendirilmesi önemli bir konu olarak yapılacak çalışmalarda değerlendirilmelidir.

Âşıklar, âşıklık sürecinde birçok zorluk yaşadıklarını bildirmişlerdir. Âşıklar bağlama seslendirmeye ilişkin olarak her iki elde zorluk yaşadıklarını sıklıkla belirtmişlerdir. İlham alınan müziği bağlamaya aktarma ve mızrap tutan elde zorluk yaşama âşıkların bağlama seslendirmeye ilgili yaşadıkları diğer önemli zorluklar arasındadır. Âşıklar bağlama seslendirmeye ilişkin olarak yaşadıkları bu zorlukları sürekli tekrar yapma, bağlama icracılarından yardım alma, kayıtları izleme, bireysel çaba ve diğer âşıklardan yardım alma yoluyla gidermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Âşıkların bağlama öğrenme süreçleri düşünüldüğünde yaşanan bu zorlukların nedeni anlaşılabilir olmaktadır. Sistemli ve yöntemsel bir çalgı eğitimi sürecini yaşamamış olmalarının bu zorluklara neden olduğu söylenebilir.

Âşıklar, âşıklık dışında yaptıkları mesleği bu süreçte yaşadıkları en önemli sorunlar arasında görmektedirler. Özellikle yaptıkları meslekten ötürü zaman yetersizliği, ağır işlerde çalıştıklarından dolayı yaşadıkları bedensel zorluklar ve maddi yetersizlikleri âşıklık sürecinin önündeki engeller arasında görmektedirler. Âşıklık geleneğinin ekonomik boyutu önemli bir eleştiri konusudur. Âşıklığı meslek olarak icra edenlerin sayısı oldukça azalmıştır. Farklı bir işle geçimini sağlayan âşıklar zaman ayırabildiği kadarıyla gelenekle ilgilenmektedirler (Fidan, 2016). Artun (2012) âşıklık geleneğinin zayıfladığını, usta çırak ilişkisinin zayıfladığını, yeni âşıkların geleneği tam olarak öğrenemediklerini ve uygulayamadıklarını belirtmiştir. Nitekim bu araştırmada da âşıkların bu geleneği mesleki olarak sürdürmedikleri, tamamına yakınının ağır işlerde çalıştığı ve yaptıkları meslekten ötürü âşıklık geleneği ve bu geleneği sürdürmek için zaman bulamadıklarını belirtmişlerdir. Maddi yetersizlikler âşıklar tarafından vurgulanan diğer bir sorundur. Benzer bir sorun Fidan'ın (2016) araştırmasında da ortaya konmuş, âşıkların birincil olarak yaptıkları mesleklerindeki yetersiz kazançlarının yanı sıra medya sektöründen de yeterince kazanç elde edemedikleri görülmüştür.

Araştırma sonucunda bazı âşıkların yaşlılık ve âşıklığa gereken önemin verilmemesi gibi nedenlerle motivasyonel zorluk yaşadıkları belirlenmiştir. Artun (2012) âşıkların, gençlerin geleneğe olan ilgisizliğinden yakındıklarını, gençlerin beğenisini kazanmak istediklerini, medyanın kendilerine gereken önemi vermediklerini düşündüklerini belirtmiştir. Ancak Artun (2012) sorunun âşıkların edebi gelişmeleri takip ettiklerinde, değişimi ve hitap ettikleri kitlenin kimliğini yakalayabildiklerinde aşılabileninin mümkün olabileceği görüşünü savunmaktadır.

ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, usta-çırak öğretim-öğrenim yöntemi içerisinde yetişen âşıkların, bağlama seslendirmede belirli zorluklar yaşadıkları ve bu zorlukların giderilmesine yönelik yardım alanların yanı sıra yardım alamayanların da olduğu görülmüştür. Ayrıca, bağlamayı daha iyi çalmak için hevesli oldukları ve bu yönde çalışma yaptıkları da göz önüne alındığında, âşıkların bağlamayı öğrenme ve kullanma sürecinde belirttikleri sorunların dikkate alınarak geleneği iyi bilen uzman kişilerin kontrolünde eğitim kurslarının düzenlenmesi önerilebilir.

Âşıklar, gelenek içerisinde yer alan ve kullandıkları tezene tekniklerinin yanı sıra bireysel olarak geliştirmiş oldukları tezene tekniklerinin de var olduğunu belirtmişleridir. Bu tezene tekniklerinin tespitinin yapılarak bağlama öğretiminde kullanılması önerilebilir.

Âşıkların bağlama çalmak için ayırdıkları sürenin yeterli olmadığı ve buna neden olarak “ağır işlerde çalıştığı için zaman bulamama ve yorgunluk” gibi gerekçeler sunmuşlardır. Ayrıca, katılımcıların âşıklık dışında da meslekleri olduğu ve bu mesleklerin âşıklık açısından gelişim süreçlerini olumsuz yönde etkilediği âşıklar tarafından belirtilmiştir. Âşıkların ekonomik ve sosyal açıdan durumlarının iyileştirilmesi yönünde kurumsal yaklaşımların geliştirilmesi önerilebilir.

Âşıkların demografik özelliklerine bakıldığında, yaş ortalamalarının 51-80 arası olduğu görülmektedir. Toplumsal ve sanatsal anlamda çok büyük değeri olan âşıklık geleneğinin sürdürülerek gelecek kuşaklara aktarılması için kurumsal anlamda “âşik yetiştirme” kurslarının açılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Albayrak, N. (1991). *Diyanet İslam Ansiklopedisi Ankara*: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Arı, B. (2013). Adana âşıklık geleneğinde bir alevi âşik: Hacı Ali Şen’in şiirlerinde nasihat. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, 68, 129-155.

Artun, E. (2005). *Âşıklık Geleneği ve Âşik Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Artun, E. (2008). *Âşik Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Artun, E. (2012). Günümüzde yaşayan âşıklık geleneği üzerine düşünceler. *Prof. Dr. Mine Mengi adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011)*. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Aslan, F. (2007). Kars yöresi âşıklarının usta-çırak geleneği bakımından değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 36(36), 41-77.

Azar, B. (2007). Sözlü kültür geleneği açısından Türk saz şiiri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 119-133.

Bahşi, B. (1997). *Türk Halk Müziğinde Âşik Veysel'in Yeri ve Önemi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başkaya, M. (2018). Âşıklık geleneğinin son temsilcilerinden Trabzonlu Halk Ozanı Baba Salim (1887-1956). *Electronic Turkish Studies*, 13(12), 613-630.

Benli, E. (2016). *Türkiye'deki Âşıklık Geleneğinin Toplumsal ve Siyasal Yansımaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Çopuroğlu, K. (1998). *Yukarı Çukurova'da Âşıklık Geleneği ve Âşik Eyyübi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, M. (2018). *Kars Âşıklık Geleneği İçerisinde Karlı Âşik Arif Çiftçi'nin Yeri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Edis, S. İ. (2013). *Ozan Ahmet Poyrazoğlu Hayatı, Sanatı, Yayınlanmamış Şiirleri ve Derdiyar ile Gülhandan Hikâyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraşar, R. (2012). Âşıklık geleneği bağlamında “bağlama”nın Anadolu’daki yayılma alanları. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 2(1), 31-35.
- Fidan, S. (2016). *Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, U. (1993). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir ve Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günaydın, E. (1998). *Sümmani’nin Hayatı ve Tavrı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Heziyeva, Ş. (2010). Tarihi süreç içinde Türkiye’de âşıklık ve âşıklık geleneği. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 81-89.
- Karakoç, D. (2006). *Muharrem Kasımlı’nın “Ozan-Âşık Sanatı” Adlı Kitabı Üzerine Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakuş, G. (2018). *Sivas İli Âşıklık Geleneği ve Geleneğin Bugünkü Temsilcilerinden Âşık Şentürk İyidoğan*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kayapınar, U. (2019). *Sivas İmranlı’lı Ozan İsa Koç Türkülerinin Derlenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, M. F. (1989). *Edebiyat Araştırmaları I*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö., Ekici, M., Aça, M., Düzgün, D., Akarpınar, R. B., Arslan, M., Yılmaz, A. M., Eker, G. Ö. ve Özkan, T. (2016). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (13. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özarslan, M. (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özbek, M. (2014). *Türk Halk Müziği El Kitabı I, Terimler Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Özınan, S. (2019). *Âşıklık Geleneğinin Tiyatro Antropolojisi Açısından İncelenmesi ve Bir Uygulama*, Sanatta Yeterlik Sanat Çalışması Raporu. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Reinhard, K. (1977). Typen Yon Âşık-Melodien Im Vilâyet Sivas, I. *Uluslararası Türk Folklor Kongre Bildirileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (1992). *Ozan, Âşık, Saz Şairi ve Halk Şairi Kavramları Üzerine*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (2002). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*, Ankara, Dergâh Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TDK. (1998). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Tüfekçi, N. (1983). *Âşıklarda Müzik, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yalçın, E. (2018). *Kültürel ve Toplumsal İletişim Bağlamında Âşıklık Geleneği ve Âşık Beyhani’nin Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, G. (2006). *Davut Suları ve Ozanlık Geleneği İçindeki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.